

SZEGED LAKÓTELEPEINEK KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSE KÖZÖSSÉGI KERTEKKEL

BENDE CSABA

DEVELOPING COMMUNITY WITH COMMUNITY GARDENS IN PREFABRICATED PANEL HOUSING ESTATE NEIGHBOURHOODS IN SZEGED

The inherited prefabricated panel housing estates in post-socialist cities face serious challenges. Due to the overlapping social and economic difficulties, as well as the lack of proper built infrastructure, the residents face several disadvantages. In many prefabricated neighbourhoods, the development of qualitative green and community areas lagged behind the investments and sometimes never existed. As a consequence, locals do not have places for social interactions and for community building. However, community gardens in Hungary might be helpful instruments for city planners.

This paper intends to explore the community cohesion within two community gardens. The examined gardens are Megálló Community Garden and Makkosháza Community Garden and Leisure Centre in Szeged. The main question of the paper is to what extent community gardens could be used as a tool for challenging urban social segregation and alienation. Furthermore, what the key factors are of community building process in the community gardens. To answer these questions, field research was carried out. Semi-structured interviews were made in the studied gardens with the gardeners and the coordinators. An additional four interviews were made through phone with ex-community gardeners. Altogether, the item number is 17.

As a result, I concluded that the examined community gardens in their current form cannot be effective tools for community building in block of flat neighbourhoods. The gardens have a lack of strong communities, however, solidarity and mutual help exists among them. The main determining factors of community cohesion processes in the gardens are motivation of joining, community events, and adequate structural background of the garden. As a conclusion, the gardens could be useful elements of city planning projects.

BEVEZETÉS

A városi társadalommal már a 19. század közepe óta foglalkoznak a szociológusok. Megállapításaik eredményeként a városi társadalom fragmentáltsága, rendszertelensége, az egyének elszigeteltsége meghatározó preconcepcióvá váltak a kutatások során. Későbbi vizsgálatok kimutatták, hogy ugyan a városok makro szinten az egyének laza homokkupacaként írhatók le (WEBER 1970), mégis szomszédsági lépték vizsgálata esetén nagyfokú kohézióval jellemezhetők. A kohézió azonban nem állandó, a környezeti, társadalmi, gazdasági hatások megváltozása átalakíthatja, vagy meg is szüntetheti azt. Gazdasági tényezők közül kiemelhető a tőke, amely szelektív jellegből adódóan

bizonyos területeket fel, másokat leértékel (BOROS ET AL. 2008; DEAR – FLUSTY, 1998; HARVEY, 1989). A városfejlődésben a tőke térformáló szerepe dzsentrifikálódó vagy slumosodó városrészek képében, vagy ipari barnamezőként jelenhet meg. A helyi társadalmak pedig e folyamatok elszenvedői, s a településfejlesztés feladata a negatív hatások enyhítése, a kohézió lehetőségének biztosítása megfelelő fejlesztési eszközök alkalmazásával.

A poszt-modern városfejlődés Magyarországon is a városok átalakulását eredményezte. A rendszerváltást követően a hazai városokban kiterjedt ipari barnamezős területek (KISS 2010), megújuló belvárosok (KOVÁCS 1998) és pozíciójukat veszítő lakótelepek jelentek meg (EGEDY 2001; ERŐSS 2013). A lakótelepek épületállománya jelentős mértékben leromlott, melyek megújítását a piac megtérülés hiányában nem végezte el, s csak az állami fejlesztési programok biztosítottak részleges megoldást. A piaci leértékelődés mellett azonban a lakótelepek veleszületett problémája a lakókörnyezet rossz minősége is. A lakótelepen sokszor nincsenek meg a feltételek a lakosok integrációjának biztosításához, ezért jellemző az egymástól való elszigetelődés és a gyenge társadalmi kohézió.

A lakótelepi kohézió növelése céljából szükséges a lakosok számára vonzó és minőségi közterek kialakítása, ahol lehetőségük van egymással kapcsolatba lépni, egymást megismerni (GEHL 2014; NAGY 2014). A közterületek minőségének emeléséhez és a helyi közösség fejlesztéséhez járulnak hozzá a közösségi kertek. A közösség a kertek angolszász megnevezésében – *community gardens* –, is megjelenik, ami annak hangsúlyos szerepére hívja fel a figyelmet (FIRTH ET AL. 2011). Vagyis kívánatos lenne a hazai fejlesztési gyakorlatba beépíteni a közösségi kerteket. Tanulmányom fókuszába a hazai lakótelepeken létrehozott kertek kerültek. Kutatásomban arra kerestem a választ, hogy a közösségi kertek alkalmazhatóak-e a lakótelepi közösségek kohéziójának erősítése céljából.

1. KUTATÁSI MÓDSZEREK

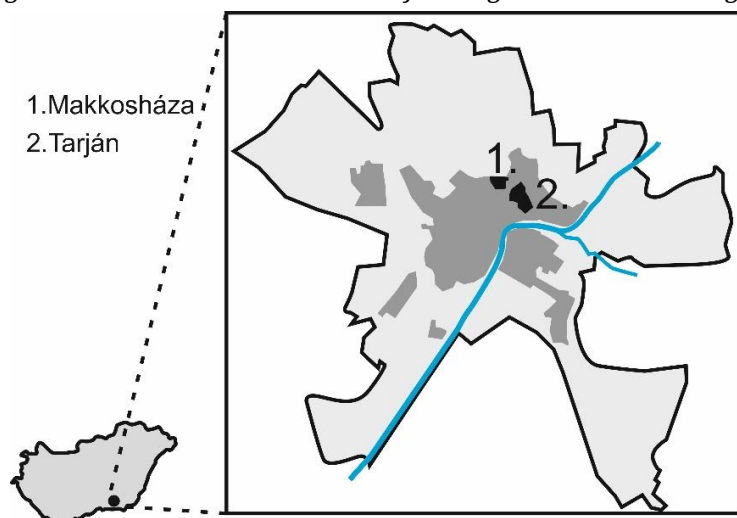
Vizsgálataim mintaterülete két szegedi közösségi kert, a Makkosházi Közösségi Kert és Szabadidőközpont és a Megálló Közösségi Kert. Mindkét kert lakótelepen helyezkedik el, Szeged Makkosháza és Tarján városrészeiben (1. ábra). A vizsgált közösségi kertekben interjúkat végeztem. A módszer kiválasztását indokolta, hogy a kertművelők száma alacsony, valamint a kutatás során a kertészkedők szubjektív véleményének, tapasztalataiknak megismerése volt a célom, melyre az interjúkat hatékonyan alkalmazható (BABBIE 2008). A vizsgálatokat 2016 szeptemberében és októberében végeztem el.

A Megálló Közösségi Kertben a kertkoordinátorok segítségével előre egyeztetett időpontban nyolc kertművelővel, majd a két koordinátorral készítettem interjúkat. A Makkosházi Közösségi Kert kertészeinek megkeresése a

helyszínen történt, itt hólabda módszer segítségével jutottam el három személyhez. A helyszíni vizsgálatok után telefonon felvettem a kapcsolatot négy korábbi kertészkedővel a Megálló Közösségi Kertből. Összesen 17 interjú került felvételre a vizsgálat során. A kutatás során a kertészkedők csatlakozási motivációira, a közösségre és egymás közötti kapcsolatokra vonatkozó kérdéseket tettem fel.

1. ábra: Makkosháza és Tarján városrészek elhelyezkedése Szegeden

Figure 1. The Makkosháza and Tarján neighbourhoods in Szeged

Forrás: Saját szerkesztés, Own editing

Kutatásomban következetesen a helyi önkormányzat által meghatározott városrészeket tekintem egy szomszédságnak. Ennek oka az, hogy a vizsgált közösségi kertek lakótelepi városrészben helyezkednek el. Ugyan e városrészek közel sem homogének népességük összetételét tekintve, azonban a kutatásom fókuszában lévő társadalmi folyamatok meghatározóak. A vizsgált társadalom keretei adottak, az a közösségi kertben kertészkedőket és az azt használó csoportokat jelenti, mely illeszkedik a lakótelepek közösségébe.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

2.1. A VÁROSI TÁRSADALMAK VÁLSÁGA ÉS A SZOMSZÉDSÁGI KOHÉZIÓ

A társadalom válsága, s a társas kapcsolatok elgyengülése hosszú ideig közhelyszerűen jelent meg a tudományos diskurzusokban, általában egy korábbi ideális állapotra hivatkozva. PAHL (1991) megállapítja, hogy „... állandó jelenség a szociológusok körében..., hogy megállapítsák saját koruk társadalmi szolidaritási

szintjének lecsökkenését, az erkölcsi normák zavarossá válását. Bár a hagyományos erkölcs aranykora jellemzően nem túl pontosan van meghatározva...”(PAHL 1991, 345 o.). FORREST és KEARNS (2001) szerint a válság oka az, hogy a korábbi éra társadalmi interakcióinak és integrációjának szabályai átalakulnak. Attól azonban eltekintenek, hogy a korábbi állapot sem mindenki által ismert és elfogadott szabályok által megteremtett rend volt. Sokkal inkább dinamizmussal, mint állandósággal jellemezhető érák váltakozásáról beszélhetünk.

A társadalmi rend „válsága” legszembetűnőbb a városokban. A korai szociológiai munkák hangsúlyozzák, hogy a városok negatívan hatnak a bennük létező társadalomra (FLANAGAN 2007). TÖNNIES (1883, 1983) és SIMMEL (1905, 1973) a városok elidegenítő, a kapcsolatokat és a közösségeket gyengítő hatásairól számolnak be. Téziseiket a 19. század gyors népességnövekedéssel (BENEVOLO 1994) jellemezhető iparvárosaira állapították meg, melyek a társadalmi struktúra átalakulásának színterei voltak. A két világháború közötti Amerikai Egyesült Államokban is a városi társadalmak kaotikus jellegét emelték ki a kutatók. WIRTH (1938) a válságot alapvetően a városok három dimenziójának kombinációjára, azok méretére, népsűrűségére és sokféleségére vezette vissza, és kiemelte, hogy emiatt a városi élet személytelenné és rendszertelenné válik.

Ezzel szemben későbbi kutatók feltárták (YOUNG – WILLMOT 1999; WHYTE, 1999) az alacsony társadalmi státuszú városrészek rendezettségét. E kutatások közül jellemzője az, hogy olyan lakónegyedeket vizsgáltak, amelyek hirtelen átalakulásokat tapasztaltak meg. Például az ipari munkásság lakóhelyein a társadalom kohéziója hagyományosan erős és intézményesült volt (PADDISON 2001). Azonban a fordista gazdasági rendszer bukására e közösségek gyors átalakuláson mentek keresztül, s a munkásmozgalom, mint a munkásság közösség-összetartó hálóját is elvesztette szerepét (CASTELLS 2006). Az 1980-as évek végétől meginduló, a belső lakóövet érintő felújítások a lakosság teljes kicserélődésével jártak (SEO 2002; TALLON 2010).

A társadalom kohéziójának meghatározásával többen foglalkoztak. FORREST és KEARNS (2001) a társadalmi összetartáshoz szükséges tényezőket határozták meg (1. táblázat). A szerzők szerint az összetartozás elengedhetetlen eleme a szereplők közös motivációja, és a szolidaritás. Fontos, hogy jelentős konfliktusok ne legyenek a közösségen belül, s ha van is, azokat hatékonyan meg tudják oldani. Kiemelt szerepe van a szereplők közötti interakciónak és együttműködésnek a kohézióban, szükséges a földrajzi helyhez kötődés.

A társadalmi kohézió vizsgálata hamar a lakóhelyi közösségek felé irányította a figyelmet (GLASTER 2001; MEEGAN – MITCHELL 2001). A lakóhely, mint mezo lépték felvetette a földrajzi keretek kérdését. DAVIES és HERBERT (1993) megállapította, hogy a közösség és szomszédság fogalmak nem azonosak, az utóbbi inkább térbeli jellemzőkkel bír. MEEGAN és MITCHELL (2001) szerint a szomszédság az a hely, ahol az emberek ismerik saját korcsoportjuk egyéneit, a főbb intézményeket

és épületeket jól ismerik. A földrajzi jelleg fokozatosan meghatározóvá vált, s *GLASTER (2001)* már térbeli tényezők és a lakosok társadalmi jellemzőinek aggregátumaként értelmezte a szomszédságokat.

1. táblázat: A társadalmi kohézió tényezői
Table 1 Factors of social cohesion (2001)

Tényező	Leírás
Közös értékek	Közös célok, morális irányelvek és viselkedési szabályok, politikai intézmények támogatása és politikai aktivitás
Társadalmi kontroll és rend	Átfogó társadalmi konfliktusok hiánya, hatékony informális társadalmi kontroll
Szolidaritás és alacsony jövedelmi különbségek	Összefüggő gazdasági és társadalmi fejlődés, hatékony újraelosztó rendszerek, egyenlő hozzáférés a szolgáltatásokhoz, az egymással való együttműködés intézményének elismerése és együttműködés
Társadalmi hálózatok és tőke	Magas fokú interakció a közösségeken és családokon belül, társadalmi felelősségvállalás, közösségi cselekvés
Helyhez kötődés és identitás	Erős helyhez kötődés, összefonódott egyéni és helyi identitás

Forrás: Forrest és Kearns (2001) nyomán saját szerkesztés;

A városi társadalmakat hosszú időn keresztül belső összetartó erő nélkülűnek vélték. Idővel azonban említett kutatók feltárták, hogy szomszédsági szinten a társadalom erős kohézióval is bírhat, s a városi társadalom az egyes szomszédságok közötti kapcsolatoktól válik egésszé. A kohézió néhány tényező függvénye, melynek erősítésére a közösségi kertek alkalmasak lehetnek. A kertekhez való csatlakozás közös motivációt, a kertművelés földrajzi helyhez való kötődést és identitást, az egymás közötti kapcsolatok kohéziót biztosítanak.

2.2. A LAKÓTELEPI SZOMSZÉDSÁGOK ÉS AZOK FEJLŐDÉSE

A városi társadalmak jelentős része magas beépítés-sűrűségű területeken, a poszt-szocialista államokban lakótelepeken él, ahol néha a városok lakosainak 40%-a is élhet (*VAN KEMPEN R. ET AL. 2005, p. 2*). A szocializmus alatt létrehozott lakótelepek a várostól távoli területek beépítésével jelentek meg, mely nyugaton is jellemző volt (*DEKKER – VAN KEMPEN 2004*). A kor kutatói önálló városoknak nevezték a lakótelepeket, utalva azok elszigeteltségére és a hiányos funkciókra (*SZELÉNYI – KONRÁD 1969*). A lakótelep-építéseket lassan követte a szolgáltatások

és a közterületek fejlesztése, ezért a lakosok integrációját biztosító helyszínek korlátozottak maradnak, s gyakran jelentős problémát okoz a társadalom egymástól való elidegenedése.

A magyar lakótelepek közösségi tereinek hiányosságaira hívta fel a figyelmet Szelényi és Konrád. Ezt később más poszt-szocialista országban is alátámasztották (ŠUŠKA – STASÍKOVÁ 2013). A lakók többsége a szocializmus alatt kikapcsolódás céljából kénytelen volt a tradicionális belvárosokat felkeresni, vagy otthon maradni. Ugyan Szelényi és Konrád kiemelik, hogy társas kapcsolatok kialakításának lehetőségét növeli a helyi intézmények látogatása, azonban azt prognosztizálták, hogy a gyerekek önállósodásával az intézmények használatán keresztül kiépült kapcsolatok gyengülni fognak, s a korosodó lakosok egymástól fokozatosan elszigetelődnek (SZELENYI – KONRÁD 1969).

A rendszerváltozás a tehetősebbek kiáramlását, s a hátrányos helyzetű lakosság koncentrációját eredményezte. Míg korábban a lakótelepen élés jellemzően presztízst jelentett, addig a rendszerváltást követően a lakótelepi társadalmak belső egyensúlya felborult. A társadalmi sokszínűség és kohézió a kiköltöző lakosság és az öregedő népesség következtében sok esetben megszűnt, a lakótelepek státusza lecsökkent, ezzel olyan problémagócok keletkeznek a városi térben, ahol a társadalmi-gazdasági problémák halmozódása a jellemző (CSIZMADY 2008; DEKKER – VAN KEMPEN 2004).

Tekintettel a sokféle kihívásra, a lakótelepek megújításra való törekvések a 2000-es években megindultak. Kelet-Közép-Európában e fejlesztések gyakran mozaikos jellegűek, döntően a lakóépületek fizikai dimenzióit érintik, és a társadalmi környezet javítására kevés figyelmet fordítanak (CSIZMADY 2008; WARCHALSKA-TROLL 2013). Ezért a lakótelepek közösségi kohéziót biztosító területei sokszor nem váltak a rehabilitációs programok részévé.

A rendszerváltozás után a lakótelepeken számos új folyamat bontakozott ki. A lakótelepek presztízisének csökkenésével a mobilis rétegek elköltöztek, amely alapvető hatással volt az addig kialakult kapcsolatokra. A romló épületállomány megújítását a piac nem oldotta meg, ezért az állam indított karbantartási, felújítási programokat, melyek döntően az épületek fizikai állapotára fókuszáltak. Ezért a megújítások kevésbé váltak sikeressé, a társadalmi dimenzió figyelemvétele nélkül az évtizedek óta hiányzó vagy rossz állapotú közösségi terek megújítására sem került sor. A lakótelepi társadalom kohézióját biztosító feltételek ma is korlátozottan állnak rendelkezésre, s ez negatívan hatással van az ott élő társadalom összetartására.

2.3. KÖZÖSSÉGI KERT MOZGALOM ÉS AZOK TELEPÜLÉSI HATÁSAI

A lakótelepi népesség egymástól való elszigetelődését az integrációra lehetőséget biztosító zöldfelületek fejlesztésével is lehetne kezelni. Ennek lehetséges

eszközeivé válhatnak a közösségi kertek, melyek a lakosok közösségi tereivé válhatnak.

A közösségi kertek az európai kertmozgalom által inspirálva a 19. század végén jelentek meg az Amerikai Egyesült Államokban. Különböző fejlődési fázisokat és periodikus megjelenésüket (LAWSON 2005) követően az 1970-es évekre érték el modern formájukat. Ekkor részben a hátrányos helyzetű afro-amerikai lakosságnak biztosítottak közösségi teret, majd hamarosan az USA északi nagyvárosaiban munkanélkülivé váló csoportok önellátásához járult hozzá (ROSTA 2014). Ma a közösségi kertek gyakran a középosztály tértermeléséhez kötődnek, s emiatt itthon is konfliktusforrássá válhatnak (BOROS ET AL. 2016).

A közösségi kertek a városi mezőgazdasági termelés helyei. A művelést jellemzően a kertek szomszédságában élők végzi, akik saját parcellájukat művelik. A termelés hozzájárul az alacsony státuszú lakosság élelmiszerbiztonságának növeléséhez (QUINN ÉS YAPA 2016). A helyben megtermelt élelmiszer csökkenti a városok élelmiszermérföldjét, távoli területektől függését. Jelentőségüket növeli az, hogy üres telket hasznosítanak és városi zöldfelületet jelentenek. Zöldfelületként mérséklük a városi hőszigetelést, szerepük van a por megkötésében és a talajminőség javításában, illetve növelik a biodiverzitást (FÓRIÁN - HAGYMÁSSY 2009; RADÓ 1983).

A közösségi kerteknek jelentős szerepük van a helyi közösségek építésében (ALAIMO ET AL. 2010; ARMSTRONG 2000; AUGUSTINA - BEILIN 2011; CORRIGAN 2011; FIRTH ET AL. 2011; KURTZ 2001). A kertművelés rendszeres időráfordítást igényel, s ez lehetőséget teremt a művelők közötti interakciókra. A kertészkedők így társadalmi tőkére tesznek szert. A közös célok és motiváció, az interakciók és a földrajzi helyhez való kötődés a közösségi kohézió alapja. Firth szerint a közösségi kertek társadalma lehet lakóhelyi, vagy érdeklődési alapon szerveződő közösség. Vagyis nem minden esetben egy adott szomszédság lakói vesznek részt a kertművelésben. Kurtz szerint közösségi kertek közösségi céljai is eltérőek lehetnek, ami a közösségteremtő tevékenységüket befolyásolja.

Összességében elmondható, hogy a közösségi kertek növelik a városok fenntarthatóságát. Jelen munka szempontjából kiemelendő, hogy a művelésben résztvevő egyének társas kapcsolatainak száma növekszik, s egy helyi közösség tagjaivá válhatnak. Vagyis a közösségi kerteknek jelentős szerepük lehet helyi közösségek formálásában, azok kialakításában, így e célból városfejlesztési eszközként történő alkalmazásuk is fontos lehet.

3. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

3.1. A MEGVIZSGÁLT SZEGEDI KÖZÖSSÉGI KERTEK ÉS KÖRNYÉKÜK BEMUTATÁSA

A mintaterületül választott közösségi kertek Szeged két lakótelepi városrészében helyezkednek el, Makkosházán és Tarjánban. A két városrész hasonló fejlődési

utat járt be. Tarjánban, Szeged második lakótelepének megépítése 1966-ban kezdődött. A nagyjából 7600 lakásos lakótelepen 16 ezer ember él. A makkosházi lakótelep kiépítése 1976-ban indult meg. A területen körülbelül 3400 lakás épült, mely közel 7 ezer ember otthona (BLAZOVICH, 2010).

A két vizsgált lakótelep társadalmi összetételéről Szeged Megyei Jogú Város 2014-es Integrált Városfejlesztési Stratégiájából bizonyos folyamatokra következtetni lehet. Tarján lakosságának 25%-a 65 év feletti életkorú, amely azt jelenti, hogy az elidegenedésnek leginkább kitett népesség száma rendkívül magas. Hasonló folyamatok zajlanak Makkosháza városrészben, bár az időskorúak aránya valamivel alacsonyabb. Mindkét lakótelep közterületei elhanyagolt, rossz állapotúak, felújításra szorulnak, s szabadidő eltöltésre alkalmas területek korlátozottan állnak rendelkezésre (SZEGED IVS 2014).

Az itt lévő lakóépületek egy része fizikai megújításon esett át, és kevés a közösségépítésre alkalmas hely. Emiatt a városrészekben élő kevésbé mobilis lakosság szabadideje jelentős részét kénytelen passzívan, lakásában eltölteni.

A Tarjánban található Megálló Közösségi Kert egy barnamezős terület revitalizációjaként valósult meg, ahol először egy közösségi házat, majd 2014-ben egy kertet hoztak létre (1. kép). Itt összesen 12 db parcellát alakítottak ki, s mindegyiket egy személy, vagy egy család műveli. Az egyesület működésének célja a közösségépítés Tarjánban, melynek domináns eleme a közösségi ház. Az intézmény a helyi társadalom egészségét szőlítja meg, míg a közösségi kert a tarjáni lakosok közül kiválasztott kertközösséget hivatott kialakítani.

1. kép: A Megálló közösségi kert Tarjánban

Photo 1. The Megálló Community Garden in Tarján neighbourhood

Forrás: Saját felvétel

A Makkosházi Közösségi Kert és Szabadidőközpont szintén barnamezős terület revitalizációjaként valósult meg. A kert ötlete egy helyi lakostól származik, de annak kialakítását az önkormányzat végezte el. A kert szervezeti háttérrel nem rendelkezik, a fenntartásához szükséges összegeket a városrészi képviselő biztosítja. Üzemeltetéséért a Szegedi Környezetgazdálkodási Nonprofit Kft. felel. A kert funkciói a helyi városrészi vezetés céljait tükrözik. Ennek értelmében a 2014-ben 18 parcellával megnyíló kert a helyi közösségépítést, 2015-ben a kertben kialakított fitneszeszközök pedig a lakótelepi közösség egészségfejlesztését célozták meg.

A két közösségi kert jelentősen eltér egymástól. Míg a Megálló kert a helyi közösségépítés egy, csak a kertészkedőkre szabott eszköze, addig a Makkosházi kert vált a helyi közösségépítés elsődleges színterévé helyi közösségi ház hiányában. Utóbbi esetben a kert a kertészkedők igényein túl a fitness eszközöket aktívan használók közösségi helyévé is vált.

3.2. A MEGÁLLÓ KÖZÖSSÉGI KERT – ELLENTMONDÁSOS KÖZÖSSÉGI ÉLMÉNYEK, GYENGE KOHÉZIÓ

A Megálló Közösségi Kert koordinátorai a közösségi kert életében meghatározó szerepet töltenek be. A kertművelésében nem vesznek részt, de a kertészkedőkkel rendszeres kapcsolatot tartanak fenn, feladatuk a kert működtetésére, a kertészkedők kiválasztására, és a tagdíj beszedésére terjed ki. Ez lehetőséget biztosít arra, hogy a közösség működéséről visszajelzéseket kapjanak, az esetlegesen felmerülő konfliktusokról értesüljenek.

A kert kialakításának elsődleges célja szabadidős tevékenység biztosítása volt a tarjáni lakosok számára. Ez kissé eltér a civil szervezet agendájában megnevezett közösségépítési céltól. Ennek oka lehet, hogy ekkor még kevés tapasztalattal rendelkeztek a koordinátorok közösségi kert működtetéséről, s ez jelentős energia-lekötéssel járt a koordinátori oldalon. A közösségépítési cél helyett a könnyebben megvalósítható szabadidős funkció vált dominánssá. A tervezési fázisban a kert célcsoportja az időskorú lakosság és unokáik voltak. Vagyis a kevésbé mobilisak reintegrálása volt a cél, később azonban ezt az ötletet elvetették, s a kert mindenki számára elérhetővé vált.

A kert korai szakaszában hatalmi jellegű konfliktusok zajlottak le a koordinátorok és a kertészkedők között. Kezdetben a szerepek tisztázatlanok voltak, mind a kertészkedők, mind a koordinátorok részéről, s a kertészkedők relatíve alárendelt szerepüket el kellett fogadniuk. Később a hierarchia viszonyok megszilárdulásával ezek a konfliktusok oldódtak. A vizsgálat idején a kertben lényegi összetűzések nem voltak, bár eseti jellegű kisebb nézeteltérések néha előfordulnak, melyek megoldásában a koordinátorok személyes

kommunikációval próbáltak részt venni. A kert belső rendje szilárd, szabályai tisztázottak és elfogadottak, a kontroll a kert koordinátorainak kezében van, vagyis a közösségi kohézió egyik feltétele teljesül.

A koordinátorok véleménye szerint a kert közössége ambivalens képet mutat. A csatlakozókat alapvetően nem a közösséghez tartozás motiválja, amelyet a koordinátorok hangsúlyosan kiemeltek:

„(A közösséghez tartozás) Az nem. Szerintem egyáltalán és ódzkodnak is tőle. ... kikkel fogok én itt együtt kertészkedni?” (Koordinátor 01)

„A közösség biztosan nem, mert az nem látszik...” (Koordinátor 02)

A kertészkedők fő motivációja a szabadidő eltöltése és a termelés. Vélhetően elsődleges csatlakozási motivációjuk miatt sokan elzárkóznak a közösségi élettől. A koordinátorok ugyan beszámoltak bizonyos mértékű szolidaritásról és együttműködéséről, de szerintük erős közösség formálódásnak nincsenek látható jelei. Kisebb klikkek alakultak ki, de jellemzően a kertészkedők egyedül járnak kertet művelni, s egymással alkalmyszerűen találkoznak. Vagyis a kertészkedésre, sokkal inkább egyéni, mint közösségi tevékenységként tekintenek. Az egymás közötti interakciók száma és minősége is alacsony fokú.

A kertészkedők közötti kapcsolatok gyengeségét erősíti a rendezvények hiánya. A koordinátorok alapvetően a kertészkedők passzivitásáról számoltak be e téren. Ugyan előfordulnak közös rendezvény szervezésére ötletek, de ezek rendszerint nem valósulnak meg, mert a kertészkedők a feltételek biztosítását a koordinátoroktól várják. Így a kertészkedőknek nincs lehetőségük egymás jobb megismerésére. Ezzel szemben előfordult már olyan eset, amikor egy kertész a saját családjával kiment a kertbe „sütögetni”, de másokat nem hívott meg.

A koordinátorok szerint az, hogy a kertészek nem szerveznek rendezvényeket maguknak, arra vezethető vissza, hogy a kertészkedőknek alapvetően nincs igénye a közösséghez tartozásra, s mint ahogy a csatlakozási motivációjukból is kitűnik, nem is a közösség miatt csatlakoznak a kerthez. Bár a közös cselekvésre való lehetőséget egymás nem ismerése is erősíti. A szervezés gyakran egy-egy személyre, általában az ötletgazdára hárul. De, ha a kertészkedők csak felületesen ismerik egymást, egy látszólag egyszerű feladat megszervezése és megvalósítása is komoly akadályokba ütközhet. Az ötletgazda bizonyos részfeladatokat ideális esetben másra oszt, másokat is bevon, s a feladatokat egymás képességeihez mérten méri ki. Erre azonban nincs lehetőség olyan közösségben, ahol nem ismerik egymást a résztvevők, ezért az ötletek jellemzően nem érnek be. Ezt a nehézséget az egyén önkéntes feladatvállalásával lehetne áthidalni, de a koordinátorok tapasztalatai szerint erre ritkán kerül sor.

A vizsgálatban résztvevő kertészkedők fő csatlakozási motivációja a kertművelés volt. Ezt követi az egészségmegőrzés, majd a szabadidős

tevékenység. Az előforduló válaszok között a közösség, mint csatlakozást motiváló tényező egyáltalán nem jelenik meg. Ez egybe vág a kertkoordinátorok által megállapítottakkal. Vagyis a közösségi kertre inkább művelési vagy rekreációs területként tekintettek, mint közösségi helyre. A mezőgazdasági termelés dominanciája és a szabadidő eltöltés megjelenése a környékben lévő zöldterületek hiányosságaira vezethetők vissza. A kertészkedők egy része termel az erkélyén balkonládákban, amely a természetes környezetbe, vagy legalább is a minőségi zöldkörnyezetbe való vágyódásuk materializálódása is lehet.

A közösséget vizsgálva a kertészkedők egy támogató és szolidáris közösségről számoltak be. A szolidaritás abban mutatkozik meg, hogy hosszabb távollét esetén mindig van, aki besegít a másiknak, vagy néha tanácsot adnak egymásnak a palánták ápolásáról. Ilyen esetekben megmutatkozik az együttműködésre való hajlam.

A kertészkedők egymást szimpatikusnak tartják, de azt többen kifejtették, hogy a közösség még formálódik. Komolyabb konfliktusokról ők sem számoltak be. A kontrollkérdésekből kiderült, hogy a kertészkedők nem ismerik egymást alaposan. Kontroll kérdéseim a többi kertész foglalkozására, lakóhelyére, jövedelmi helyzetére és iskolázottsági fokára vonatkoztak. A kertészek közötti kapcsolatok felszíneseek.

„Nem ismerem őket annyira, hogy a többi kertész személyéről vagy foglalkozásáról bármit is tudjak mondani.” (Interjúalany 03).

„Nem tudom nagyon, inkább 1-2 személyről vagyok biztos (hogy környékbeli, tarjáni lakos)” (Interjúalany 06).

Ez utóbbi válasz azért érdekes, mert a közösségi kerthez kizárólag Tarján városrészéből csatlakozhatnak. Ez arra utalhat, hogy a kertészkedők a közösségi kert és ház céljaival nincsenek megfelelően tisztában. Másrészt mivel nem tudják, hogy egy szomszédság lakosai, ezért a közösségi kohézió egyik láncszeme, a közös helyi identitás is részben sérül. Ebben az esetben a kertészkedők közössége nem válik szomszédsági közösséggé, egy szűk lokációhoz kötődő, inkább érdeklődési kör alapján szerveződő közösséggé.

A közösség gyengeségére utal, hogy a kertészkedők közül két személy említette, hogy szorosabb kapcsolata van valakivel. Sajnos a kontrollkérdések közé nem került be, az egymással eltöltött átlagos időtartamra vonatkozó kérdés, így arról információkkal nem rendelkezem, hogy e szoros kapcsolatok milyen időbeli dimenzióval bírnak.

A kertészkedők a közösségi események hiányáról is beszámoltak. A kertészkedők zöme a kertkoordinátoroktól várja el a közösségi események szervezését. Ez a hatalmi hierarchiából adódhat, s a kertészek úgy gondolják, hogy a koordinátorok feladata őket összeismertetni. Míg a kertkoordinátorok az

alacsony igényre hivatkozva ettől elzárkóznak. Néhány kertész saját maga erejéből igyekszik közösségi eseményt megvalósítani, de a kutatás időpontjában ilyen közösségi esemény még nem valósult meg.

A kertészkedéssel már felhagyott korábbi kerttagokkal folytatott telefonos interjúk hasonló eredményeket hoztak. Többségük fő csatlakozási motivációja a termelés volt. A közösségi kertművelés felhagyásának oka életmód- vagy lakóhelyváltásra vezethető vissza, s nem a kertközösségen belüli konfliktusra. Az interjúalanyok beszámoltak a közösségi élet hiányáról, s többen a kert közösségének struktúráját centrum és ahhoz kapcsolódó laza perifériaként írták le. Emellett a négy interjúalany közül hárman beszámoltak arról, hogy hiányolják egymást, s sajnálják, hogy megszakadt köztük a kapcsolat. Vagyis bizonyos szintű összetartozás érzése alakult ki közöttük.

Összességében egy laza, inkább eseti jellegű kapcsolatokkal jellemezhető hálózat alakult ki a kertben. A kertészkedők felszínesen ismerik egymást, de közösségi események hiányában nem is tudják egymást jobban megismerni. Azonban kérdéses, hogy ha fő csatlakozási motivációjuk nem a közösséghez tartozás, van-e igénye mindenkinek a közösségre.

3.3. A MAKKOSHÁZI KÖZÖSSÉGI KERT ÉS SZABADIDŐKÖZPONT KÖZÖSSÉGE – TÖBBSZINTŰ KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS, ALACSONY HATÉKONYSÁG

A Makkosházi Közösségi Kert és Szabadidőközpont multifunkciós, s több különböző célcsoportot megcélzó közösségi tér, melynek célja a helyi lakosok egészségügyi állapotának javítása és a közösségépítés. A közösségi kert a kertművelés és a megtermelt bioélelmiszerek, a fitness park pedig a mozgás révén pozitívan hat az egészségügyi állapotra. A kert közösségi térként is funkcionál, a kertészkedők és a környék lakóinak integrációt biztosító helyszíne is. A helyi közösség erősítése és a bevonás hangsúlyosan megjelenik a kert működésében. Az egyik parcellát mentálisan sérültük művelik, egy gondozó irányítása alatt. E sokféleség alapvetően arra vezethető vissza, hogy a közösség integrálását biztosító más helyszínen nem létezik a városrészben.

A közösségi kert szervezeti háttérrel nem rendelkezik. Ezért a célok megvalósítását, s a különböző szereplőkkel való kapcsolattartást informális keretek között tartják fenn, amely kutató számára nehezen átlátható. Legtöbb esetben személyes kapcsolatokon múlhat az, hogy kik válnak szereplővé a közösség irányításában, vagy mely társadalmi csoportokat szólítják meg. Bár a Makkosházi Közösségi Kert esetében a társadalom széles rétegei érintettek, amely nem utal preferált csoportokra. Kiegyensúlyozott működéssel a közösségi hely elérheti kitűzött céljait, de a nem megfelelő, vagy egyéni érdekek mentén történő irányítás a közösségek kiszolgáltatottá válását, s akár politikai célokra történő felhasználását is eredményezheti.

Az informális kereteből adódó egyik hátrány a bizonytalan és átfedő szerepek kialakulása. Interjúalanyaim alapvetően három kulcsszereplőről számoltak be, a kert ötletgazdájáról, a városrészi képviselőről és a kerthez csatlakozást intéző harmadik személyről. A kert ötletgazdája, elmondása szerint koordinátori feladatokat is ellát, kapcsolatot tart fenn a környezetgazdálkodási kft.-vel és a helyi képviselővel. A kft. a kert gondozását, a meglévő infrastruktúra karbantartását végzi el. Ezzel szemben egy további interjúalanyom a kertkoordinátori pozíció ürességéről számolt be. Ez alapvetően azzal jár, hogy a kertben a kontroll és a szabályok nincsenek pontosan tisztázva.

„Egy férfi él itt, hozzá fordulhatunk, ha van valami...” (Interjúalany 13)

„Ha bármi van, akkor fel tudnak hívni... Ha nagyobb parcella kellene, akkor próbálok elintézni... A kft.-vel karöltve csináljuk ezt az egészet, ők sokat segítenek... Felhívnak engem, és ha van hely, akkor átadom a parcellát.” (Interjúalany 06)

„... nagyon köszönünk mindent a képviselőnek, a lehetőséget a területet biztosítva, de szerintem a kapcsolattartást szorosabbra kellene fűzni. Kellene egy komoly ember, aki ráérne csinálni (koordinálni).” (Interjúalany 15)

A kert közösségéről eltérőek a vélemények. Az ötletgazda meglehetősen jó közösségről számolt be, míg mások inkább alkalmi kapcsolatokról és kisebb klikkekről beszéltek. Sajnos, a közösség pontos feltárására az alacsony elemszám miatt nem volt lehetőségem.

A kertből a rendszeres közösségi események hiányoznak. Azonban a kertészkedők egy néhány fős csoportja közös sütögetést szervezett, kisebb klikkjük számára. Ez egyrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy létezik valamiféle közösség, s az ebben való részvételre és közös tevékenységre van igény. Másrészt a közösség fragmentáltan létezik, s abba bizonyos személyek nem kapcsolódnak be. Ennek oka lehet egyéni döntés, a csoport kapcsolatainak felszínes jellege másokkal, vagy az, hogy a közösség kirekesztő. Ez utóbbit látszik cáfolni e rendezvény szervezőjének véleménye, aki a közösség erősítésén fáradozik, de szerinte nehezen lehetne mindenkit bevonni.

„Szervezésben szoktunk segíteni, igyekszünk mindenben részt venni, mindenhol ott lenni. ...Megosztjuk egymással a tanácsait, segítünk egymásnak, közös programokat is szoktunk szervezni.” (Interjúalany 15)

A klikkek kialakulásának oka a kert bizonytalan hatalmi struktúrája adódik. A művelők ugyan tisztában vannak a kert fenntartásában jelentős szerepet játszó helyi képviselő szerepével, azonban a napi működés biztosítását több

alacsonyabb szintű szereplő végzi el, akiknek funkciói nem mindig ismertek és elfogadottak. A kertészkedők kisebb csoportokba szerveződnek, ami decentralizált, töredezett hálózat kialakulását eredményezi, s a csoportok közötti összekötők hiányoznak, melyet egy közösségi kertben a koordinátoroknak kellene betölteni.

Összességében jól látható, hogy a Makkosházi Közösségi Kert és Szabadidőközpont jelentősen eltér a korábban felvázolt Megálló Közösségi Kerttől. Multifunkcionális jellegéből adódóan és széles társadalmi csoportokat megcélzó tevékenységével a kertközösség formálására kevesebb erőforrás jut. A kert háttérének informális jellege számos buktatót rejt magában, a szerepek nem megfelelő meghatározása szintén nehézségeket eredményez. De a városrész egyetlen közösségi helyszínként tudatos szervezéssel a kertművelőkön kívüli csoportok rendszeres találkozóhelyévé is válhatna.

ÖSSZEGZÉS

A kutatásban két szegedi lakótelepen elhelyezkedő közösségi kertet vizsgáltam. Munkámmal az volt a célom, hogy feltárjam, mennyire hatékonyan lehet a közösségi kerteket alkalmazni lakóhelyi közösségek építése céljából középvárosi lakótelepeken.

A megvizsgált kertek részben közösségi térként funkcionálnak, azonban a fő funkcióik a szabadidő-eltöltéssel és az önellátásra történő termeléssel hozhatók összefüggésbe. A kertészkedők között inkább alkalmi kapcsolatok alakulnak ki, amely a közösségi események hiányára és a közösséghez való viszonyukra vezethető vissza. A kertészkedők közötti alacsony intenzitású kapcsolat a kert használók kohézióját gyengíti. Ugyan a kohézió alacsony szintű, mégis egymás felé szolidárisak a művelők, azonban mégsem annyira erős ez a kapcsolat, hogy konkrét hatása legyen a lakóhelyükön elszigetelten élőkre.

Ahhoz, hogy a kertek lényegi hatással legyenek a lakóhelyi közösségre, tudatos közösségformálásra van szükség. Fontos, hogy a kertek szervezeti háttérrel, szilárd hatalmi renddel, belső szabályzórendszerrel, és kontrollal rendelkezzenek. Ez teremti meg a kohézió alapját azzal, hogy a kertészkedők által ismert és elfogadott feltételeket teremt meg. A szervezeti háttérnek és koordinátoroknak kiemelkedő szerepe van az alcsoportok összehangolásában. A rendezvények alapvető szereppel bírnak a kapcsolatok kialakításában és elmélyítésében, ezek nélkül erős közösség létrejöttére nincs lehetőség.

A fentebb megállapított legfontosabb tényezők figyelembevételével a közösségi kertek alkalmazhatóvá válhatnak városfejlesztési eszköznek, és jelentős szerepük lehet helyi közösségek építésében. Ugyan a kertek csak kisebb csoportokat képesek bevonni, mégis a lakótelepek jelenlegi infrastruktúrájához viszonyítva nagyban hozzájárulnának annak lakóhelyi közösséggé válásához. A

kutatást összegezve elmondható, hogy a megvizsgált közösségi kertek jelen formájukban még lakóhelyi közösségépítésre nem alkalmasak, de a lehetőség bennük rejlik, s tudatosabb beavatkozással a településfejlesztők eszköztárának hasznos elemeivé válhatnak.

IRODALOM

- ALAIMO, K. – PACKNETT, E. – MILES, R. – KRUGER, D.** (2008): Fruit and vegetable intake among urban gardeners. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 40 (2), pp. 94–101.
- ARMSTRONG, D.** (2000): Survey of community gardens in upstate New York community gardens. *Health and Place*, (6), pp. 319–327.
- AGUSTINA, I. – BEILIN, R.** (2012): Community gardens: Space for interaction and adaption. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (36), pp. 439–448.
- BABBIE, E.** (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 723 p.
- BENEVOLO, L.** (1994): A város Európa történetében. Atlantisz Kiadó, Budapest, 246 p.
- BOROS L. – PÁL V. – HEGEDŰS G.** (2008): A neoliberais településpolitika konfliktusai. In: Orosz Z. – Fazekas I. (szerk.) *Települési környezet*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008. pp. 196–204.
- BOROS, L. – FABULA, SZ. – HORVÁTH, D. – KOVÁCS, Z.** (2016): Urban diversity and the production of public space in Budapest. *Hungarian Geographical Bulletin*, 65 (3), pp. 209–224.
- BLAZOVICH L.** (2010): Szeged története 5. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 273 p.
- CASTELLS, M.** (2006): Az identitás hatalma. Gondolat Kiadó, Budapest, 546 p.
- CORRIGAN, M. P.** (2011): Growing what you eat: developing community gardens in Baltimore. *Applied Geography* 31. pp. 1232–1241.
- CSIZMADY A.** (2008): A lakóteleptől a lakóparkig. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 321 p.
- DAVIES, W. K. D. – HERBERT, D. T.** (1993): *Communities within Cities: an Urban Social Geography*. Belhaven Press, London, 196 p.
- DEAR, M. – FLUSTY, S.** (1998): Postmodern Urbanism. *Annals of the Association of American Geographers*, 88 (1), pp. 50–72.
- DEKKER, K. – VAN KEMPEN, R.** (2004): Large housing estates in Europe: Current situation and developments. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 95 (6), pp. 570–577.

- EGEDY T.** (2001): A lakótelepek társadalmi környezetének átalakulása a rendszerváltozás után. Földrajzi Értesítő, (50), pp. 271–283.
- ERŐSS Á.** (2013): Past and present of large housing estates in Visegrad countries and Armenia. Hungarian Geographical Bulletin, 62 (1), pp. 77–82.
- FIRTH, C. – MAYE, D. – PEARSON, D.** (2011): Developing „communities” in community gardens. In: Local Environment, 16 (6), pp. 555–568.
- FLANAGAN, W.** (2007): Urban Sociology: Images and Structure. Allyn and Bacon, Boston, 462 p.
- FÓRIÁN S. – HAGYMÁSSY Z.** (2009): Zöld felületek szerepe az urbanizált környezetben. Debreceni Műszaki Közlemények (1), pp. 43–52.
- FORREST, R. – KEARNS, A.** (2001): Social cohesion, social capital and the neighbourhood. Urban Studies, 38 (12), pp. 2125–2143.
- GLASTER, G.** (2001): On the nature of neighbourhood. Urban Studies, 38 (12), pp. 2111–2124.
- GEHL, J.** (2014): Élhető városok. TERC Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., Budapest, 260.p.
- HARVEY, D.** (1989): Conditions of postmodernity. Blackwell Publishers, Cambridge, 392 p.
- KISS É.** (2010): Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 223 p.
- KOVÁCS, Z.** (1998): Ghettoization or gentrification? Post-socialist scenarios for Budapest. Netherlands journal of housing and the built environment, 13 (1) pp. 63–81.
- KURTZ, H.** (2001): Differentiating multiple meanings of garden and community. Urban Geography 22 (7), pp. 656–670.
- LAWSON, L.** (2005): City Bountiful; A Century of Community Gardening in America. University of California Press, Berkeley, 382 p.
- MEEGAN, R. – MITCHELL, A.** (2001): ‘It’s Not Community Round Here, It’s Neighbourhood’: Neighbourhood Change and Cohesion in Urban Regeneration Policies. Urban Studies, 38 (12) pp. 2167–2194.
- NAGY GY.** (2014): Településfejlesztés a gyakorlatban: a fenntartható településfejlesztés kritikai megközelítése a szegedi Dugonits és Árpád tér köztér-megújítási programjának példáján In: Nagy Gyula (szerk.) Fenntartható önkormányzatok a Dél-Alföldön. Budapest, pp. 39–64.
- PADDISON, R.** (2001): Handbook of urban Studies. Sage publications, London, 494 p.
- PAHL, R. E.** (1991): The search for social cohesion: from Durheim to the European Commission. European Journal of Sociology, (32), pp. 345–360.

- QUINN, S. – YAPA, L.** (2016): OpenStreetMap and Food Security: A Case Study in the City of Philadelphia. *The Professional Geographer*, 68 (2), pp. 271–280.
- RADÓ D.** (1983): Városok zöld szigetei. ÉTK, Építésügyi Tájékoztatási Központ, Budapest, 122 p.
- ROSTA G.** (2014): Közösségi kertek - Szomszédsági közösségek, városi mezőgazdaság. Városi Kertek Egyesület, Budapest, 178 p.
- SEO, J. K.** (2002): Re-urbanisation in Regenerated Areas of Manchester and Glasgow New Residents and the Problems of Sustainability. *Cities*, 19 (2), pp. 113–121.
- SIMMEL, G.** (1973): Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest, 559 p.
- ŠUŠKA, P. - STASÍKOVÁ, L.** (2013): Transformation of the built environment in Petržalka pre-fabricated housing estate. *Hungarian Geographical Bulletin*, 62 (1), pp. 83–89.
- SZELÉNYI I. – KONRÁD GY.** (1969): Az új lakótelepek szociológiai problémái. Akadémia Kiadó, Budapest, 212 p.
- TALLON, A.** (2010): Urban Regeneration in the UK. Routledge, New York, 320 p.
- TÖNNIES, F.** (1983): Közösség és társadalom. Gondolat Kiadó, Budapest, 358 p.
- YOUNG, M. – WILLMOT, P.** (1999): Család és rokonság Kelet-Londonban. Új Mandátum, Budapest, 212 p.
- VAN KEMPEN, R. – DEKKER, K. – HALL, S. – TOSICS, I.** (2005): Restructuring Large-scale Housing Estates in European Cities. Bristol, The Policy Press, 380 p.
- WARCHALSKA-TROLL, A.** (2013): Progress of rehabilitation of large housing estates in Katowice. *Hungarian Geographical Bulletin*, 62 (1), pp. 102–112.
- WEBER, M.** (1970): Állam, Politika, Tudomány. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 461 p.
- WIRTH, L.** (1938): Urbanism as a way of life. In: *American Journal of Sociology*, (40) pp. 1–24.
- WYTHE, W. F.** (1999): Utcasarki társadalom. Új Mandátum, Budapest, 408 p.
- SZEGED MEGYEI JOGÚ VÁROS INTEGRÁLT VÁROSFELJESZTÉSI STRATÉGIÁJA 2014-2020** (2014).